

**JASENOVAC – „CIGANSKI LOGOR“
izmišljeni megazločin nametnut Hrvatima**

Nema nikakvih dokaza o masovnoj likvidaciji Roma u Jasenovcu

**Kako je moguće na 400 jasenovačkih
četvornih metara tzv. Ciganskoga logora
pobiti više Roma nego što ih je živjelo u NDH**

**Prema popisu
iz 1964. godine,
u Jasenovcu i
Staroj Gradiški
stradao je 1.471
Rom. Danas
je na popisu
jasenovačkih
žrtava 16.171 Rom**

**Pišu:
M. KOIĆ i NIKOLA BANIĆ**

Prema izvješću Zemaljske komisije Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača o zločinima u logoru Jasenovac ustaše su: „Primjenjujući u Hrvatskoj rasističku teoriju o čistoci rase i nacije, odlučili su da istrijebe sve Srbe, Židove, Cigane; odlučili su da istovremeno likvidiraju i sve Hrvate, koji su ma na bilo koji način ispoljili svoje protufašističko raspoloženje“. Prema tom izvoru, u Jasenovac su radi likvidacije preseljeni „svi Cigani sa područja NDH, (...)“. Dalje se navode detalji i preciziraju se brojke deportiranih Roma od ožujka do kraja 1942. godine. Navodi se da su ustaše: „pokupili po cijeloj tzv. NDH sve Cigane i Ciganke, na broju oko 40.000 te ih dopremili u Jasenovac“. Nedvojbeno se navodi: „Tako su ustaše likvidirali kroz nekoliko mjeseci sve Cigane i Ciganke, mlađe i stari“. Nakon što se tvrdi da su svi ubijeni, lakonski se navodi da se spasilo: „(...) vrlo malo Cigana (...)\“. Nije navedeno koliko je to malo, ali kasnije se objašnjava da niti oni nisu preživjeli jer: „(...) ustaše su ih početkom 1945. sve pobili, (...)“. Prema zapisniku iskaza Jakoba Danona, jednog od agilnijih svjedoka o događajima u Jasenovcu, danoga ubrzo nakon kraja Drugog svjetskog rata pred komunističkom tzv. Zemaljskom komisijom spominje se: „Ukupno likvidirani 20.000 Cigana“, a zatim se u dopuni izjave malo dalje u istome tekstu s više detalja navodi za 5.000 do 10.000 tj. za 25 do 50 posto uvećan broj žrtava navodno stradalih u samo dva mjeseca: „(...) u junu i julu iste godine pobijeni oko 25.000—30.000 Cigana“. Jefto Šašić u Predgovoru prve Mileticeve knjige o Jasenovcu citira M. Ivecovića: „Ne znam koliko je u Jasenovcu u svemu pobijeno Cigana. Dok sam ja tamo bio (M. I. do početka septembra 1942) najmanje 30.000“. Dakle 30 do 40 tisuća je gotovo standardna brojka žrtava prema komunističkim interpretacijama i to je brojka koja znatno nadmašuje procijenjeni broj Roma u NDH. U Milišinoj knjizi izdanoj već 1945. precizno se navodi: „(...) 40.000 Cigana i Ciganke našlo je u paklu Jasenovcu svoju smrt.“ U Ber-

gerovoj knjizi izdanoj dvadesetak godina nakon rata navodi se još veća brojka od „Četrdesetipetljudiada cigana (...) stradalih u Jasenovcu“. Apsolutni maksimum broja romskih žrtava navodi se u iskazu

Prema gotovo svim jugoslavenskim, odnosno komunističkim izvorima, u Jasenovcu je ubijeno više Roma nego što ih je živjelo u NDH. A da nešto ne štima, može se vidjeti iz knjige Milka Riffera iz 1946. godine prema opisu tzv. Ciganskog logora koji je bio površine od oko 400 četvornih metara, što bi moglo značiti da je ondje boravilo možda dvjestotinjak logoraša

Dušana Ćuluma prema kojem: „Računa se da je pobijeno 80–100.000 Cigana“. To je brojka koja 4 do 5 puta premašuje procjenu broja Roma koji su živjeli na teritoriju NDH početkom rata i znatno je viša od ukupnog broja Roma na teritoriju cijele predratne Jugoslavije. Prema nekim procjenama, u Drugome svjetskom ratu stradalo je između 220.000 i 500.000 Roma⁷ pa kad bi se ozbiljno shvaćale komunističke procjene broja stradalih, to bi značilo da je svaki drugi ili bar svaki peti Rom na svijetu ubijen od ustaša. To pokazuje koliko su realne komunističke procjene broja žrtava.

Josip Erlih, još jedan česti svjedok o događajima u Jasenovcu, navodi: „Godine '44. u logoru više nije bilo živih Cigana.“⁸ To je u suprotnosti s gore navedenim izvješćem Zemaljske komisije prema kojem je dio Roma ubijen početkom 1945. godine. U mrežnom je jase-

novačkom popisu oko 700 navodno romskih žrtava kod kojih se kao godina smrti navodi 1944. i oko 50 kod kojih se kao godina smrti navodi 1945. U tekstu Jasenovac nije mit, autor Ivo Banac navodi kako je: „Metodom osobne identifikacije dosad je utvrđeno da su samo u jasenovačkom logorskom kompleksu (...)“ ubijeno „(...) 7.745 Roma, (...)“.⁹ Nije jasno što se u ovome slučaju točno misli pod metodom osobne identifikacije jer nije poznato da su izvršena neka iskapanja i sustavna istraživanja kojima bi se utvrdio identitet navedenog broja zemnih ostataka romskih žrtava, a sastavljanje popisa žrtava bez znanstvene verifikacije teško bi se moglo nazvati metodom osobne identifikacije.

Tomasevicheve procjene

Osim literature iz doba propale komunističke Jugoslavije, u kojoj je politička propaganda bila važnija od znanstveno utvrđene istine, i slične literature memorandumskoga tipa iz susjedne agresorske države, u nezavisnoj Hrvatskoj tema Roma u Drugome svjetskom ratu obrađivana je tek rijetko i fragmentarno. Pri tome, ne ulazeći sad u njihove motive, autori najčešće nekritički preuzimaju podatke iz literature izdane za vrijeme komunizma. Prema Tomasevichu, u Srbiji, Makedoniji, Banatu, Bačkoj i Baranji je 1921. godine živjelo 34.919 Roma.¹⁰ Prema nesustavno obrađenim statističkim podacima iz popisa 1931. godina objavljenim za vrijeme rata u Beču, u Jugoslaviji su živjela 70.424 Roma. Kako bi dobio broj Roma u 1941. godini, Tomasevich je povećao broj Roma iz 1931. za prosječno povećanje ukupnog broja stanovnika u Jugoslaviji 1930-ih tj. za 12.7 posto. Tako je došao do podatka da je 1941. godine u Jugoslaviji živjelo oko 79.500 Roma. Prema Tomasevichu, „više od četvrtine“ Roma živjelo je na području koje odgovara Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Četvrtina navedenoga broja koja bi otprikljike odgovarala broju Roma u NDH 1941. godine bila bi 19.875 tj. oko 20.000. Tomasevich spominje još jedan postupak za izračunavanje broja Roma u NDH. Navodi da je Mladen Lorković, kasniji ministar u vlasti NDH 1939. godine, „upotrijebio je ugrubo definirane podatke iz popisa stanovništva iz 1931. godine da bi izračunao kako je

1931. godine na području koje je 1939. godine uključeno u Banovinu Hrvatsku, ukupno bilo 14.830 Roma“. Tomasevich je zatim „realno prepostavio“ da je na preostalome području Bosne i Hercegovine bilo „otprilike upola manje Roma“ i na taj način je došao do brojke od 22.200 Roma na području NDH 1931. godine. Toj je brojci dodao porast od 12.7 posto i tako dobio broj Roma u 1941. godini koji prema njemu iznosi oko 25.000. Kad se to sve preciznije izračuna bez zaokruživanja, dobije se 25.070, a to je po ovome drugom proračunu za 5.195 ili čak 26 posto Roma više nego u Hrvatskoj 1931. godine. Ako na Vojakove brojke Roma iz popisa 1921. i 1931. godine upotrijebi-

1931. godine previše Roma. U prijevodu to znači da je moralno doći do utjecaja nekoga vanjskog čimbenika, a u ovome slučaju prepostavljen je da se radi o migracijama, tj. o doseljavanju Roma u Hrvatsku iz drugih dijelova tadašnje Kraljevine Jugoslavije. Prema Vojakovu podatku o broju Roma u Hrvatskoj 1931. godine te usporedbom s Lorkovićevim proračunom, proizlazi da je u Banovini Hrvatskoj 1939. godine, dakle nakon 8 godina i na većem području, živjelo samo 546 Roma više nego u Hrvatskoj 1931. godine. Ako na Vojakove brojke Roma iz popisa 1921. i 1931. godine upotrijebi-

veličine od 4.000 do možda čak preko 7.000. Logično je očekivati da bi se dio tih prepostavljenih doseljenika tijekom rata vratio u područje iz kojeg su doselili, a to znači većinom u Srbiju ili Makedoniju. Uz to, dio je pravoslavaca tijekom rata deportiran u Srbiju. U knjizi o sudjelu Artukoviću navodi se kako je do sredine srpnja 1941. iz Hrvatske protjerano u Srbiju 80.000 do 85.000 Srba.¹² Može se pretpostaviti da je među deportiranim bilo i Roma koji su se možda predstavljali kao Srbi. Tomasevich točno zaključuje da je brojka od 40.000 Roma stradalih u Jasenovcu nemoguća u odnosu na njegovu

godine ubijeno više Roma ili kako ih Danon naziva Cigana, nego što ih živjelo u NDH. O neuvjerljivosti i nepouzdanosti Jakoba Danona kao svjedoka već je pisano,¹⁵ a još o toj temi može se naći u nastavku teksta.

Stječe se dojam kako je cijela Tomasevicheva konstrukcija broja romskih žrtava temeljena na procjeni broja od oko 25.000 Roma u NDH 1941. godine, za koju je pokazano da može jako varirati i broja od 847 Roma na popisu 1948. godine.¹⁶ Iz toga se nehajno ili zlonamerno može izvući zaključak kako je u NDH ubijeno oko 97 posto Roma. Pri tome uopće nisu uzete u obzir „sitnice“ kao što su migracije u razdoblju između dvaju popisa i drukčije izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti. Ipak u prilog Tomasevichu, može se reći kako je on umro 1994. godine.¹⁷ Njegova knjiga *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration* izdana je posthumno 2001., a u ovome tekstu koristi su podaci iz hrvatskoga izdanja iz 2010. objavljenoga čak 16 godina od autorove smrti (recenzija Ivo Banac, za izdavača Ninoslav Pavić i Slavko Goldstein, urednik prof. dr. Ivo Goldstein). Sapienti sat! Stječe se dojam da domaći i strani autori preuzimaju podatke iz komunističke literature, primjerice u Tomasevichevu slučaju Danonove procjene romskih žrtava, kao neupitne činjenice, premda se blago rečeno radi o vrlo neuvjerljivim i diskutabilnim podatcima. Posljedica je da se onda površne procjene pretvaraju u neupitne znanstvene istine o kojima možemo čitati i na Wikipediji.¹⁸

Ciganski logor

Prema gotovo svima gore navedenim podatcima, a to se ne odnosi samo na knjige i svjedočanstva pojedinaca, već i na službeno izvješće Zemaljske komisije, dakle na službeni dokument jednoga barem naizgled ozbiljnoga tijela, ubijeno je više Roma nego što ih je živjelo u NDH. Da nešto ne štima s navedenim brojkama, može se vidjeti iz knjige Milka Riffera iz 1946. godine prema opisu tzv. Ciganskog logora: „Ciganski logor bio je mali odvojak, separare logora III C, velik kajih 400 kvadratnih metara, odvojen bodljikavom žicom. Ulaz u taj logor nije imao vrata. Tamo su nekada logorovali Cigani, (...)“¹⁹ Iz Rifferova se opisa vidi

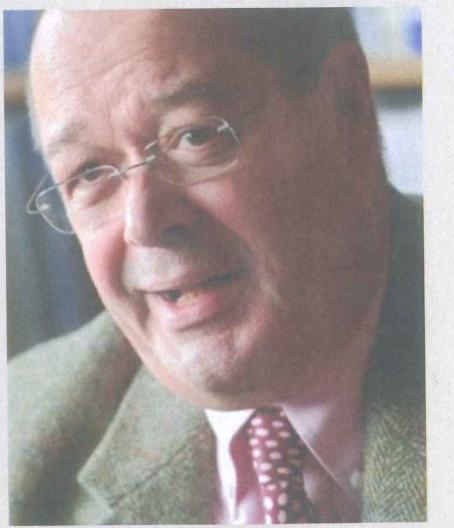
da se radi o relativno malome prostoru, primjerice 20x20 metara. Prema izvješću tzv. Zemaljske komisije u dijelu u kojem se spominje logor III C navodi se da su ondje, (...) u prvo vrijeme boravili samo Cigani, koji su ovde razapeli svoje šatore, ili su ležali pod vedrim nebom (...)²⁰ Postavlja se pitanje koliko je moglo stati romskih logora na takav ograničeni prostor dijelom ispunjen šatorima. Sigurno se ne radi o tisućama, već vjerojatno o par stotina. Ako je točan podatak o 400 četvornih metara, to bi moglo značiti da je ondje boravilo možda dvjestotinjak logora. U ekstremnom slučaju možda bi ih moglo biti najviše četristotinjak. Treba napomenuti da se kao „ciganski logor“ spominje i ograđeni dio sela Uštica, gdje su u nekim srpskim kućama bili smješteni Romi.²¹

U izvješću Zemaljske komisije spominju se izuzetno velike brojke navodnih žrtava, a onda se navodi: „Zatočenici su često vidjeli kako se prema Savi kreću iz logora III-C velike grupe ljudi i žena, u kojima je moglo biti 500-800 osoba, pa spominju naročito one grupe, koje su pošle u smrt na Gradinu 17. VIII 1942., 29. VIII. 1942. i 18. X. 1942. (...)“²² Iz izvješća Savezne komisije doznajemo kako se navedeni podatci temelje na iskazima čak 9 svjedoka koji su „često vidjeli“, a ipak sveukupno se spominju samo 3 navodno likvidirane skupine u kojima je moglo biti ukupno između 1500 i 2400 logora. To ukazuje da se u ovome slučaju broj navedenih i procjenjenih žrtava u svjedočenjima razlikuje minimalno za mnogo više od 10 puta. Koliko dokaza stvarno ima, tj. koliki bi mogao biti stvarni zabilježeni broj žrtava, nehotice se otkriva u Pogовору na kraju treće Miletićeve knjige o Jasenovcu. Prema Miletiću: „vrlo malo je evidentiranih Cigana – samo nekoliko stotina (...)“²³ i tako neizravno priznaje kako nema dokaza za ubojstva peteroznamenkastoga broja Roma, već možda za nekoliko stotina ljudi. U nedostatku dokaza o zločinima preostaje samo dogma pa tako Miletić uvjerava: „(...) , a zna se da su svia područja NDH likvidirani u Jasenovcu, a to nije mali broj od 20 do 40.000“²⁴ Nevjerojatna je ta lakoća procjene s pogreškom od „samo“ ±20.000 žrtava tj. sa stopostotnom pogreškom. Slične vrlo rastezljive procjene, samo nešto manje u ap-

solutnim iznosima, postoje i kod Riffera: „možda deset, a možda i dvadeset hiljada“²⁵ Tatkvi relativiziranjem broja stradalih gubi se pijetet prema žrtvi ili stotinama njih i otkriva se kako pravi motiv nije istina i prava, već politička propaganda, a iza toga uvijek stoji neka korist koja posljedično mora biti na štetu nekog drugog.

Prema Žerjaviću, izravni ratni gubitak Roma u Jugoslaviji je 18.000,²⁶ a da je „u Jasenovcu i drugim ustaškim stratištima stradal (...) 10 tisuća Roma“²⁷ Dakle prema Žerjaviću broj stradalih Roma u Jasenovcu morao bi biti manji od 10.000, a prema trenutačnom stanju u rubrici narodnost u mrežnom jasenovačkom popisu ima 16.171 Rom, ne računajući one kod kojih se to navodi u napomenama. To je preko 60 posto više od Žerjavićeve procjene za sve logore i stratišta u NDH i 90 posto od njegove procjene izravnoga ratnog gubitka Roma na području cijele Jugoslavije. Ako se tome dodaju Romi stradali na području NDH izvan logora Jasenovac, ispada da sugotovo svi Romi s područja nekadašnje Jugoslavije stradali u Hrvatskoj. Srbija je imala najveći broj Roma pa ispada da ondje niti jedan nije stradao. Međutim, M. Pisari navodi nekoliko procjena broja Roma stradalih u Srbiji tijekom Drugog svjetskog rata. Prema jednoj radi se o 12.000 stradalih Roma tj. o petini ukupne romske populacije u Srbiji, prema drugoj procjeni stradal je 16.000 Roma ili više od četvrtine. Prema trećoj vrlo širokoj procjeni stradal je između 1.000 i 10.000 do 20.000 Roma.²⁸ U toj trećoj procjeni sadržane su i dvije druge procjene. Ne može se reći jesu li te procjene točne, ali sigurno je veliki dio Roma stradao i u Srbiji. Pisari također navodi da su Romi strijeljani u Topoli, Deliblatu, Zasavici, tj. stratištu logora Šabac, beogradskim stratištima u Jajincima i Rakovici i u Jabuci kod Pančeva.²⁹ Navode se i brojke u odmazdama strijeljanih Roma u Beogradu (1000), Leskovcu (300), Kragujevcu (250), Šapcu (150), Kruševcu (70).³⁰ Sveukupno se radi o 1.770 strijeljanih Roma samo u navedenim gradovima.

Prema popisu iz 1964. godine u Jasenovcu i Staroj Gradiški stradao je 1.471 Rom, prema stanju iz 2013. godine u mrežnom jasenovačkom popisu bilo je 13.116 Roma,³¹ a prema recentnom stanju to bi značilo da je broj Roma porastao za 3.055 do trenutnih 16.171. Primjerice Banac spominje 7.745 stradalih Roma.³² Vje-

NAKLAPANJE dr. IVE BANCA: „Metodom osobne identifikacije dosad je utvrđeno da su samo u jasenovačkom logorskom kompleksu (...)“ ubijeno „(...) 7.745 Roma, (...)“. Nije jasno što se u ovom slučaju točno misli pod metodom osobne identifikacije jer nije poznato da su izvršena neka iskapanja i sustavna istraživanja kojima bi se utvrdio identitet navedenoga broja zemnih ostataka romskih žrtava, a sastavljanje popisa žrtava bez znanstvene verifikacije teško bi se moglo nazvati metodom osobne identifikacije

kva velika odstupanja od ±25 do 30 posto navodi i Žerjavić u svojim proračunima. Prema podatcima D. Vojaka, u Hrvatskoj je 1921. godine živjelo 5.911, a 1931. godine 14.284 Roma.¹¹ Ako pretpostavimo da je postotni udjel Roma koji su živjeli na području koje odgovara NDH u odnosu na ukupni broj Roma u Jugoslaviji bio 1921. i 1931. godine približno isti kao i 1941. godine, tj. prema Tomasevichu oko četvrtine, tada je 1921. godine trebalo na području buduće NDH biti oko 11.600, a 1931. godine oko 17.600 Roma. Kad se ti podatci usporede s Vojakovim i nivelira ih se na istu razinu, tj. na područje NDH tako da dodamo 50 posto vrijednosti prema procjeni Tomasevicha da je u Bosni i Hercegovini bilo otprilike pola manje Roma nego u Hrvatskoj, rezultati pokazuju da je 1921. godine bilo premašilo, a

mo principe Tomasevichevih proračuna, tada je na području NDH 1941. godine moglo živjeti otprilike 24.147 Roma. To je za oko 1.000 manje od Tomasevicheve procjene. Naravno, „gola statistika“ ne uzima u obzir stvarni život u koji spadaju i migracije stanovništva, naročito onoga nomadskog načina života kakav je tada bio kod velikog dijela Roma. To se može vidjeti iz razlike broja Roma u Hrvatskoj na popisima 1921. i 1931. godine. Prema tim podatcima, broj Roma se između popisa povećao za 8.373, a to je čak 142 posto u 10 godina. Do takva enormnog povećanja broja Roma u Hrvatskoj nije moglo doći samo prirodnim prirastom već i na neki drugi način, primjerice doseljavanjem iz Srbije i ostalih dijelova tadašnje Jugoslavije. Proračuni pokazuju da bi se moglo raditi o migracijama reda

rojatno se radi o jednoj od starijih „procjena“ ili podataka iz jasenovačkog popisa. Oko 2.500 romskih žrtava s jasenovačkog popisa nema navedeno ime i/ili prezime. To je više od 15 posto svih navodnih romskih žrtava iz jasenovačkoga popisa. Pri tome otrplike kod dvije trećine nije navedeno niti ime ni prezime. Kad se oduzmu bezimene romske žrtve ostaje približno broj romskih žrtava od prije 3 godine. Kod više od 6 000 Roma i Romkinja nacionalna pripadnost je od autora popisa označena kao nepouzdan podatak. U napomenama se vidi da se uglavnom radi o „bivšim“ Hrvatima, Srbima i manjim dijelom Muslimanima. Primjerice, u jasenovačkome popisu se od 2013. povećao broj Roma za više od 3.000, a istodobno se smanjio broj Hrvata za više od 2000. To je dobar primjer neznanstvenoga pristupa kad se u komesarskome stilu kroji povijest. Selo Pavličani dobar je primjer nelogičnosti podataka o osobama bez imena i prezimena koji se nalaze na jasenovačkome popisu. Na jasenovačkome je popisu 139 Roma iz Pavličana kod Čazme, kojima se ne navodi ime i prezime. To bi značilo da je ubijeno oko 90 posto predratnoga stanovništva sela, a na prvome poslijeratnom popisu bilo je 40 posto stanovnika više nego prije rata, a stvarno 10 puta više kad se samo računaju navodno preživjeli tj. oni koji nisu na jasenovačkom popisu.³³

Kod prvo troje djece navodi se da u trenutku prikupljanja podataka nakon Drugoga svjetskog rata žive u Rumi, baš kao i Boja Rađenović, a kod Dušana Rađenovića navodi se da živi u Australiji. Iz tih navedenih podataka može se zaključiti da se vjerojatno radi o rođacima. Najvjerojatnije je majka rođena kod Dvora na Uni i četvero djece koji su rođeni u susjednoj općini Bosanski Novi. Možemo pretpostaviti da su između 1937. i 1941. godine preselili iz Bosanskoga Novog u selo Jamena u Srijemu i da su u ljetu 1942. godine bili na Kozari, tj. da su se vjerojatno početkom rata vratili u rodni kraj, zatim su s Koza-re odvedeni u Jasenovac i potom su djeca dana na skrb obitelji pripadnika hrvatske vojske iz Moslavine. To znači da nisu svi Romi upućeni u Jasenovac ondje i ubijeni. Dio Roma je upućen na rad u Njemačku i dio ih se vratio, a to može značiti da ni ondje nisu sustavno ubijani prema rasnoj pripadnosti. Sudeći po ovome slučaju, vlasti NDH prema su se romskoj djeci ponosale kao i prema ostaloj djeci i pokušavali su im pomoći dajući ih na skrb obiteljima u Hrvatskoj. U ovome konkretnome slučaju radi se o obitelji čiji su neki članovi bili pripadnici hrvatske vojske, a uzeli su na skrb četvero malih Roma i svi su, zahvaljujući njihovoj brizi, preživjeli rat. To značajno odudara od povijesnih postulata komunističke historiografije kojima je još i danas kontaminirana hrvatska povijest. Iz podataka možemo vidjeti da se velikosrpska politika prije Drugoga svjetskog rata nastavlja i s dolaskom komunista na vlast 1945. godine. Naime, može se uočiti kolonizacija Srijema od srbijanskoj vlasti, podobnoga stanovništva da bi se ostvarila prevlast nad Hrvatima i oteo Srijem, što je konačno i provedeno za vrijeme Tito-vu komunističkog režima. Kako se vidi iz podataka, obitelj pravoslavnih Roma dosegla je u zapadni Srijem neposredno prije Drugog svjetskog rata, a zatim nakon rata u Rumu u istočne Srijeme. U Rumu je nakon Drugoga svjetskog rata doselio i Stojan Ražokrak, već spominjana lažna dječja žrtva iz Jasenovca. Njegova priča iz 2012. godine dostupna je na mrežnoj usluzi YouTube.³⁹ Može se pretpostaviti da se u velikom broju slučajeva vjerojatno radi o useljavanju u kuće protjeranih Nijemaca. Iz Dvora na Uni je i Milan Borojević. On je, prema navedenim podatcima, rođen 1928. u selu Ljubna u Općini Dvor. U podatcima se navodi da je otjeran u listopad-

du 1942. godine, a pušten u veljači 1943. godine. Dakle bio je u Jasenovcu manje od pet mjeseci prije nego što je pušten. Ana Grujić rođena je 1937. godine u Gornjem Međurođu u Općini Bosanska Dubica, otjerana je u Jasenovac u srpnju 1942. godine, a puštena je u travnju 1943. godine nakon 10 mjeseci. Kako se radi o tada malom djetetu, a ne navodi se da je dana

Na jasenovačkome je popisu 139 Roma iz Pavličana kod Čazme kojima se ne navodi ime i prezime. To bi značilo da je ubijeno oko 90 posto predratnoga stanovništva sela, a na prvome poslijeratnom popisu bilo je 40 posto stanovnika više nego prije rata

nekog obitelji na skrb, moglo bi se pretpostaviti da je s njom pušten i neki član obitelji. U balkanskim inačicama Wikipedije navodi se da je do masovnoga uhićenja Srba i Roma iz Jamene došlo u dva navrata 9. i 17. rujna 1942. godine i tu se u nedovoljno jasnome kontekstu spominje i 115 odvedenih Roma koji „su svi pobijeni u logoru Jasenovac“.⁴⁰ To je suprotnosti s navodima iz priloga u Mileticevoj knjizi gdje se uglavnom navodi srpanj 1942. godine, a u jednom slučaju listopad 1942. godine. Svakako je netočan podatak da su svi „pobijeni“ jer se navodi bar devetoro koji to nisu, a za ostale nema detaljnijih podataka, već samo da su odvedeni u Jasenovac, a iz priloženoga se može vidjeti da odvedeni ne znači da su poubijani. Kod Milana Borojevića i Ane Grujić navodi se da su u trenutku prikupljanja podataka živjeli u Nikincima u istočnom Srijemu. Nikinci su bili jedno od sela u Srijemu s vrlo brojnim hrvatskim stanovništvom pa se može pretpostaviti da se i u ovom slučaju radi o sustavnom mijenjanju etničke slike Srijema započeto u vrijeme srpske

Kraljevine Jugoslavije, a nastavljeno u komunističkom režimu.

Priča ima i svoj uobičajeni nastavak u jasenovačkome popisu. Na popisu se nalazi većina navedenih imena preživjelih iz Jamene. Kao mjesto rođenja navode se uglavnom Dvor i obližnje općine. Međutim godine rođenja dijelom su različite, ali su u velikom broju slučajeva ostale generacijski bliske. Neka osobna imena ostala su ista, primjerice Dušan i Boja. Ljubice imaju i alternaciju Ljuba. Osim Milana, ima i mogućih alternacija Mile/Milanko/Milinko. Umjesto Dragana, na popisu su Dragoljubi. Umjesto Ane Grujić, ima Ana Grujić, a dvojba je i za Anastaziju Grujić. Kod obje se navodi da su nestale. To „nestajanje“ jedan je od glavnih zajedničkih elemenata kod navedene skupine. Možemo pretpostaviti i kamo su mogli nestali. U Rumu, Nikince i Australiju. Prema podatcima iz jasenovačkoga popisa, Boja Rađenović tri je godine starija od „imenjakinje“, također je rođena u Općini Dvor, ali u pretežno hrvatskome selu Zamlača. U napomenama piše da je otjerana. Prema gore navedenim podatcima, bar u ovim slučajevima, može se zaključiti da „otjeran“ ne znači ubijen, već prije otjeran na rad u Njemačku i taj podatak nije bio nepoznat. U popisu iz 1956. godine⁴¹ bila je samo jedna Bosiljka Rađenović, a u trenutačnoj inačici mrežnoga jasenovačkog popisa su tri. Od tri Ljube Rađenović iz popisa iz 1956. godine, danas su četiri, ali primjerice sve godine rođenja trojke iz 1956. godine i današnje četvorke različite su. Usporedbom podataka iz 1956. godine i kasnijih može se vidjeti kako je sve relativno u jasenovačkome popisu pa su tako i imena, prezimena, godine i mjesta rođenja podložni promjenama, a svi „nestali“ i „otjerani“ naći će se prije ili poslije na popisu ubijenih. Temeljem navedenih međustanja raznih lista i popisa, može se nazrijeti da je taj prividni kaos proizvod jednoga sustava.

Jasenovački grobari

U komunističkoj literaturi mogu se pronaći podatci o skupini navodno ličkih Roma u ustaškim uniformama koji su radili kao grobari zamijenivši tzv. skupinu D. Prema tim navodima, ubijali su začočenike s ustašama i na kraju su i sami poubijani. Kao i obično, kontradiktorni

su podaci o vremenskome razdoblju djelovanja i brojnosti te skupine. Prema Josipu Erlihu, 1943. godine u Jasenovac je dovedeno oko 200 Roma iz Perušića u Lici.⁴² Prema već spominjanome „grobaru“ Egonu Bergeru, dovedena je jedna skupina ličkih Roma seljaka. Dobili su kuće u selu Gradini s druge strane Save nasuprot Jasenovcu, gdje su se nastanili s obiteljima, radili su godinu dana prije negoli su poubijani.⁴³ To je gledje vremenskog razdoblja kontradiktorno Erlihovom iskazu. U izvještu Zemaljske komisije mnogo su opširniji o ovoj epizodi iz Jasenovca. Prema tome izvoru, lički Romi „pomagali“ su ustašama na Gradini i u Uštici, ali nisu za to dovedeni u Jasenovac, već su radili na nasipu, a ustaše su ih izabrali da budu grobari i krvnici.⁴⁴ U ovoj inačici priče ima bizarnih pojedinstava prema kojima su žrtvama prvo vadili zlatne zube pa su te onda nakon vađenja

Bacanje novca ili bacanje pijeska u oči!

Na mrežnim stranicama Javne ustanove Spomen-područja Jasenovac, od 1. ožujka do 1. lipnja 2017. boravi na poslijedoktorskoj istraživačkoj stipendiji (Postdoctoral Research Fellowship) u istraživačkom centru muzeja holokausta Yad Vashem (The International Institute for Holocaust Research, Yad Vashem) u Jeruzalemu, gdje je primila stipendiju za projekt „Jasenovac as it is Reflected in National and European Memory Politics“.

Moguće je da se ovdje radilo o traženju imena nepoznatih žrtava, no u Hrvatskoj je jedan od trenutno postojećih i značajnih problema i mnogo navodnih žrtava Jasenovca koje to zapravo uopće nisu. Budući da JUSP Jasenovac uopće ne uvažava podatke iz digitalnih arhiva židovske ustanove Yad Vashem te američkog Memorijalnog muzeja holokausta (United States Holocaust Memorial Museum) koji jasno pokazuju da mnoge osobe uopće nisu stradale u Jasenovcu, već negdje drugdje), postavlja se pitanje radi li se ovdje o bacanju novca ili bacanju pijeska u oči.

Još jedna ne tako davna vijest objavljena 10. ožujka na spomenutim mrežnim stranicama je ova:

Dr. sc. Andriana Benčić, kustosica pripravnica Javne

ustanove Spomen-područja Jasenovac, od 1. ožujka do 1. lipnja 2017. boravi na poslijedoktorskoj istraživačkoj stipendiji (Postdoctoral Research Fellowship) u istraživačkom centru muzeja holokausta Yad Vashem (The International Institute for Holocaust Research, Yad Vashem) u Jeruzalemu, gdje je primila stipendiju za projekt „Jasenovac as it is Reflected in National and European Memory Politics“.

Znači li možda to da će se konačno početi brisati s mrežnog jasenovačkog popisa sve lažne jasenovačke žrtve za koje javno dostupni digitalni arhiv Yad Vashema jasno pokazuje da su stradale negdje drugdje ili se i ovdje kao i kod prethodne vijesti zapravo radi o bacanju novca ili bacanju pijeska u oči?

U navodima Zemaljske komisije spominje se ogroman broj od 40.000 romskih žrtava, a može se zaključiti kako je velika većina ubijena 1942. godine i to od ožujka do kraja godine. O uvjerljivosti takvih podataka možemo suditi na temelju iskaza nekih od bivših logoraša. U Bergerovoj knjizi navodi se kako je 1942. godine ubijeno „nekoliko stotina hiljada nedužnih jadnika“ ili stranicu dalje preciznije navodi da je „Od mjeseca juna do novembra poginulo je u Gradini preko dvjestotine i pedeset hiljada ljudi.“⁴⁵ Naravno, u ovome slučaju ne radi se samo o Romima, već o svim logorašima, ali brojke su strašne. To bi značilo da je cijeli grad veličine današnjega Splita poubijan u nekoliko mjeseci. Do sada nikakva iskapanja nisu potvrđila ove navode, a i trenutno stanje ukupnog broja navodnih žrtava na mrežnom jasenovačkom popisu barem je tri puta manje za sve godine trajanja

logora Jasenovac od navedene Bergerove brojke za razdoblje od pola godine. Prema izvješću tzv. Zemaljske komisije iz 1946. godine o zločinima u logoru Jasenovac navodi se da su „preslušana“ 62 svjedoka. Odmah pri vrhu na rednom broju 5 navodi se „Berger Egon, komanda grada Zagreba, namještenik Propodjela“. O Bergeru bi se moglo mnogo toga reći jer je bio jedan od najvažnijih svjedoka. U izvješću Zemaljske komisije kao svjedoka strašnih zločina spominje ga se čak osam puta. Njegovi opisi navodnih ustaških zločina maestralan su prikaz što sve može ljudski um. Inače, Berger je bio predratni komunist i Židov, znači i po političkoj i rasnoj osnovi trebao je sukladno svojim opisima situacije u logoru biti smaknut na neki strašan način čim je zakoračio u Jasenovac. Umjesto toga, on je proživio 44 mjeseca i na kraju i nije bio u središnjem logoru

Sudeći po dokumentaciji, vlasti NDH prema romskoj su se djeci ponašale kao i prema ostaloj djeci i pokušavali su im pomoći dajući ih na skrb obiteljima u Hrvatskoj

Ciglana, već kao povlašteni logoraš u tvornici za preradu kože i izradu kožne galanterije u mjestu Jasenovac, odakle je 1945. godine pobegao s ostalima. Zanimljivo je da je na početku svoga

boravka u logoru od prosinca 1941. godine Berger radio kao grobar.⁴⁸ Prema izvješću Zemaljske komisije, Berger je jedini preživjeli od 80 grobara i prema tome jedini svjedok zločina.⁴⁹ Prema tom „jedinome svjedoku“, samo kod sela Košutarica pokopano je 50.000 ustaških žrtava. Jedan drugi važni svjedok Jakob Danon, također Židov, u svome iskazu pred Zemaljskom komisijom spomenuo je zvjerstva o kojima mu je pričao „zatočenik grobar Dudica prezimenom Barar“ koji je, primjerice, radio s „još osmoricom grobara“ iz grupe D i „svi su kasnije likvidirani, da ne bi mogli kasnije o tome govoriti“.⁵⁰ Prema iskazu Gabrijela Wintera, on je naznačio kad su ustaše vodili kolone Roma, tj. kako on navodi „Cigana“ u selo Ušćicu i ondje ih ubijali. Za ovu temu najzanimljivija je ova pojedinost iz iskaza: „Pred njima je išao Dudo Bararon, Tuzlak Jevrej, ra-

skopčanog kaputa da mu se vidi revolver. On je pored Danona bio najistaknutiji član tzv. »D« grupe koja je kopala jame za mrtve, a i sama ubijala zajedno sa ustašama i snimala žrtve. »D« grupu sačinjavali su sami zatočenici“⁵¹ Iz tog iskaza može se zaključiti nekoliko stvari: a) da nisu likvidirani baš svi grobari; b) da su i zatočenici grobari ubijali ostale logoraše; c) da je grobar Židov bio naoružan, očito kao ustašama povjerljiva osoba; d) da je Jakob Danon poznavao Dudu Bararona ili kako se ondje navodi prezime u formi Barar; e) da je neki Danon bio jedan od „najistaknutijih“ grobara, a kako su se poznavali Barar(on) i Jakob Danon, razložno je pretpostaviti da bi se moglo raditi baš o njemu; f) Jakob Danon je imao razloga skrivati što je stvarno radio u logoru; g) postavlja se pitanje stvarnoga broja grobara, 80 ili 8, a to nije trivijalno pitanje jer iz njega proizlazi i opseg posla,

a time neizravno i broj mrtvih i red veličine zločina. Tome se treba dodati da je kako je gore navedeno da je i Egon Berger bio grobar pa to znači da su sva trojica grobara koje znamo imenom i prezimenom bili Židovi. Bergerova svjedočanstva i opisi strašnih zločina i, primjerice, vađenja zlatnih zuba žrtvama time dobivaju sasvim nove, osobne dimenzije. Ako su preživjeli grobari Berger i vjerojatno Danon stvarno sudjelovali u ubijanju logoraša, onda je razumljivo i njihovo ponašanje nakon rata. Vrijednost njihova života u komunizmu mjerila se brojem zločina i žrtava kojima su „svjedočili“. Iz navedenoga se može nazrijeti kako je svjedočenjem „pouzdanih svjedoka“ grobara od kojih su neki kasnije postali namještenici komunističkih odjela za propagandu kreiran jasenovački mit. Čini se da bi jasenovački grobari na kraju mogli postati i grobari jasenovačkoga mita.

Može se reći kako su podaci iz komunističke literature vrlo diskutabilni i moraju se znanstveno verificirati, a ne nekritički preuzimati kao znanstvene istine. Glavni svjedoci imaju svoje mračne tajne i upitno je što su oni vidjeli tijekom rata, a što su morali ili htjeli vidjeti nakon rata. O stradanju Roma malo se zna jer se i malo istraživalo, a uglavnom prepisivalo od komunističkih „Propodjela“. U tekstu su predstavljeni podaci preuzeti iz komunističkih izvora koji pokazuju potpuno drugu sliku o stradanju Roma u Jasenovcu. Pogotovo je to izraženo kroz smanjenu perspektivu od 400 kvadrata. Kroz tu skućenu perspektivu može se vidjeti da nisu „svi“ Romi poubijani u Jasenovcu, neki su bili na radu u Njemačkoj, a neki su preselili, ali ne down under u grad mrtvih kako bi rekao Riffer, već primjerice Down Under u Australiju.

1. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946, Izdavač reprint izdanya Spomen-područje Jasenovac, 1980. http://www.krajinaforce.com/dokumenti/zlocini_u_logoru_jasenovac.html#_Toc526960438
2. Zapisnik sastavljen u kancelariji Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu dne 26. svibnja 1945. na osnovu izjave Jakoba Danona o ustaškim zločinima u koncentracijskom logoru Jasenovac za vrijeme njegovog boravka u logoru od 1941. do 1945. godiine <http://elmundosefarad.wikidot.com/zapisnik-od-26-maja-1945-sacinjen-u-zemaljskoj-komisiji-za-u>
3. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga I, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1986. iz Predgovora Jefte Šašića str. 9 (pdf)
4. Đorđe Miliša, U mučilištu - paklu Jasenovac, piščeva naklada, Zagreb, 1945. str. 142
5. Egon Berger, 44 mjeseca u Jasenovcu, Grafički zavod Hrvatske, 1966. str. 67
6. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga I, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1986. Iskaz Dušana Čuluma koji je pobegao iz logora u dane velike ofenzive na Kozaru, str. 559-560 (pdf)
7. <https://en.wikipedia.org/wiki/Porajmos>
8. Ispovest: Josip Erlich, Jasenovački svjedok, www.krajinaforce.com
9. Ivo Banac, Jasenovac nije mit <http://www.svetlrorjeci.ba/clanak/3801/svijet/jasenovac-nije-mit> objavljeno 15.11.2016.
10. Jozo Tomasevich, Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945: Okupacija i kolaboracija, EPH i Novi Liber, 2010., Dodatak: Uništenje jugoslavenskih Roma str 675-678. (recenzija Ivo Banac, za izdavača Ninoslav Pavić i Slavko Goldstein, urednik prof. dr. Ivo Goldstein)
11. Danijel Vojak, Romi u popisima stanovništva iz 1921. i 1931. na području Hrvatske, Migracijske i etničke teme 20 (2004), 4: 447-476 hrcak. srce.hr/file/10694
12. Jovo Popović, Suđenje Artukoviću - I što nije rečeno, Stvarnost Jugoart, Zagreb, 1986., radi se o navodnom citatu njemačkog generala Edmunda Gleise von Horstenaua, str. 62
13. Jozo Tomasevich, Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945: Okupacija i kolaboracija, EPH i Novi Liber, 2010., Dodatak: Uništenje jugoslavenskih Roma str 675-678. (recenzija Ivo Banac, za izdavača Ninoslav Pavić i Slavko Goldstein, urednik prof. dr. Ivo Goldstein)
14. Zapisnik sastavljen u kancelariji Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Zagrebu dne 26. svibnja 1945. na osnovi izjave Jakoba Danona o ustaškim zločinima u koncentracijskom logoru Jasenovac za vrijeme njegovog boravka u logoru od 1941. do 1945. godiine <http://elmundosefarad.wikidot.com/zapisnik-od-26-maja-1945-sacinjen-u-zemaljskoj-komisiji-za-u>
15. Blanka Matković, M. Koić, Nikola Banić, Ruše li podaci JUSP-a Jasenovac optužnicu i presudu Dinku Šakiću? (2,3,4 dio feljtona), Hrvatski list, 22.12.2016., 29.12.2016. i 5.1.2017.
16. Jozo Tomasevich, Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945: Okupacija i kolaboracija, EPH i Novi Liber, 2010., Dodatak: Uništenje jugoslavenskih Roma str 675-678.
17. https://hr.wikipedia.org/wiki/Jozo_Toma%C5%A1evi%C4%87
18. https://hr.wikipedia.org/wiki/Holokau%C5%88t_u_NDH
19. Milko Riffer, Grad mrtvih Jasenovac 1943, Nakladni zavod Hrvatske, 1946. str. 38
20. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946, Izdavač reprint izdanya Spomen-područje Jasenovac, 1980. http://www.krajinaforce.com/dokumenti/zlocini_u_logoru_jasenovac.html#_Toc526960438
21. <http://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=5961>
22. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946, Izdavač reprint izdanya Spomen-područje Jasenovac, 1980. http://www.krajinaforce.com/dokumenti/zlocini_u_logoru_jasenovac.html#_Toc526960438
23. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga III, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1987. Pogovor str. 701 (pdf)
24. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga III, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1987. Pogovor str. 701
25. Milko Riffer Grad mrtvih Jasenovac 1943., Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946. str. 154
26. Vladimir Žerjavić, Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, str. 83 – 106., u: Političko-geografska i demografska pitanja Hrvatske, Savez geografskih društava Hrvatske, Posebna izdanja, svezak 8, Zagreb 1991. (*članak skraćeno donosi rezultate autorova istraživanja objavljenog u istoimenoj knjizi), tablica 11 str. 98
27. https://hr.wikipedia.org/wiki/Sabirni_logor_Jasenovac
28. Milovan Pisari Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta, Forum za primjenjenu istoriju, Beograd, 2014. str 33
29. Milovan Pisari Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta, Forum za primjenjenu istoriju, Beograd, 2014. str 64 - 68
30. Milovan Pisari Stradanje Roma u Srbiji za vreme Holokausta, Forum za primjenjenu istoriju, Beograd, 2014. str 67.
31. https://hr.wikipedia.org/wiki/Sabirni_logor_Jasenovac Treba napomenuti da je brojka od 13.116 Roma podudarna s brojem Židova iz 2017. koji se navodi na <http://jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=6284>. Prema kontrolnim podacima iz 2013. bilo je 16.173 Roma na popisu.
32. Ivo Banac, Jasenovac nije mit <http://www.svetlrorjeci.ba/clanak/3801/svijet/jasenovac-nije-mit> objavljeno 15.11.2016.
33. Blanka Matković, M. Koić, Nikola Banić, Ruše li podaci JUSP-a Jasenovac optužnicu i presudu Dinku Šakiću? (1), Hrvatski list, 22.12.2016. str. 31-39.
34. Milko Riffer, Grad Mrtvih Jasenovac 1943, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.; Cigani se privode konstruktivnom radu str. 153-158
35. AOISV - Popisnice Anketnog odbora za utvrđivanje istine o događajima u periodu od 1941. do 1948. godine u Vojvodini, Skupština Vojvodine i VANU, Novi Sad, 2008.
36. Tamara Kovacevic, Andjelija Ivkovic, Branislav Djurdjevic, Age Structure of Gypsies in Vojvodina, Geographical Institute "Jovan Cvijić", Collection of Papers No. 54, 2005., 9111.3.:314(497.113); Graphic 1. Changes in the number of Roma population in Vojvodina, as per Censuses from 1931-2002.
37. Chain index 28.7
38. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941-1945., Dokumenta, knjiga III; Narodna knjiga Beograd, Spomen-područje Jasenovac, 1987., Prilog 15
39. <https://www.youtube.com/watch?v=S5IRwT63as0>
40. https://sh.wikipedia.org/wiki/Hronologija_usta%C5%A1kih_zlo%C5%A1ina_1942.
41. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga III, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1987. Prilog broj 8
42. Ispovest: Josip Erlich jasenovački svjedok (www.krajinaforce.com)
43. Egon Berger, 44 mjeseca u Jasenovcu, Grafički zavod Hrvatske, 1966., str 67
44. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946, Izdavač reprint izdanya Spomen-područje Jasenovac, 1980.; http://www.krajinaforce.com/dokumenti/zlocini_u_logoru_jasenovac.html#_Toc526960438
45. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga I, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1986. Iskaz Dušana Čuluma koji je pobegao iz logora u dane velike ofenzive na Kozaru, str. 559-560 (pdf)
46. Egon Berger, 44 mjeseca u Jasenovcu, Grafički zavod Hrvatske, 1966. str. 68-69
47. <http://genocid.info/index.php/2013-04-28-21-05-37/2013-05-02-09-03-15/izvjestaj-zemaljske-komisije1946>
48. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946, Izdavač reprint izdanya Spomen-područje Jasenovac, 1980.; http://www.krajinaforce.com/dokumenti/zlocini_u_logoru_jasenovac.html#_Toc526960438
49. Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - Zločini u logoru Jasenovac, Zagreb 1946, Izdavač reprint izdanya Spomen-područje Jasenovac, 1980. http://www.krajinaforce.com/dokumenti/zlocini_u_logoru_jasenovac.html#_Toc526960438
50. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga III, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1987. Dokument br. 230
51. Antun Miletić, Koncetracioni logor Jasenovac 1941.1945., Dokumenta, Knjiga III, Narodna knjiga, Beograd i Spomen-područje Jasenovac, 1987. Dokument br. 232 Brošura "Jasenovački logor" u izdanju propagandnog odsjeka AVNOJ-a od kraja 1942. o zločinima ustaša u koncetracionom logoru Jasenovac.